

Oppikirja 1900-luvun filosofiasta

Toim. Ilkka Niiniluoto ja Esa Saarinen, *Nykyajan filosofia*, WSOY, Juva 2002, 484 s.

Filosofeille, filosofian opettajille ja erityisesti filosofian oppikirjoille vuosisadan vaihdos tuotti kiusallisen käsitteellisen ongelman. Totutusti 'nykyajan filosofia' ja '1900-luvun filosofia' olivat kulkeutuneet käsi kädessä, mutta vuosisadan vaihte tuntui rikkovan tylysti tuon mielletyn synonyymian. Hieman kankeahkolta kuulostaisi väite, että puhuessamme 'nykyajan filosofiasta' tarkoitamme viime vuosisadan filosofiaa. Mielenkiintoista on nähdä kuinka pitkälle 2000-luvun ensimmäistä vuosisataa tullaan kulkemaan, kunnes ilmaisu 'vuosisatamme filosofia' jälleen löytää käsitteellisen parinsa 'nykyajan filosofiasta'.

Vuosisatamme filosofiasta...

Kun Ilkka Niiniluodon ja Esa Saari-
sen toimittama nykyajan filosofian oppikirja *Vuosisatamme filosofia* (WSOY 1986) ilmestyi kahdeksankymmentä-luvun puolivälissä täyttämään silloista oppikirjatyhjiötä, tuntui sen nimi vastaavan täydellisesti sen sisältöä. Käsitteenä '1900-luvun filosofia' oli helposti erotettavissa edeltävien vuosisatojen toiminnoista: nimittäin 1900-luvun alussa tapahtuneet filosofian metodologiset keksinnöt ja kiistattomat edistysaskeleet (loogisen analyysin idea, fenomenologia) tuntuivat aloittaneen filosofian - jälleen kerran - alusta; vuosisadan filosofialle tuntui kasvavan oma identiteettinsä. Tuon identiteetin luoneet keskeiset filosofiset pääsuuntaukset ja koulukunnat syntyivät, kehittyivät ja saivat muotonsa vuosisadan alkupuoliskolla. Tunnetuin pääsuuntauksista lienee ns. *analyytinen filosofia*, jonka alkumetreistä erinomaisen kuvauksen tarjoaa Georg Henrik von Wrightin jo klassikkona pidettävä *Logiikka, filosofia ja kieli* -teos (Otava, 1968). Yhtä lailla ns. *mannermaiselle filosofialle* voidaan esittää vuosisadan alussa uniikkeja päänavauksia; näistä vaikutusvaltaisina lienee erilaisia fenomenologisia ja sittemmin eksistentiaalisia polkuja synnyttänyt Edmund Husserlin *zu Sachen selbst* -kehotus. Näiden rinnalle

kolmanneksi 1900-luvun pääsuuntaukseksi on tapana nostaa *marxilainen filosofia* - joskin viime aikoina viimeksi mainittu on joutunut unohduksen kohteeksi. Jako näiden kolmen pääsuuntauksen välillä on myöskin *Vuosisatamme filosofia* -teoksen perustana.

1900-luvun jälkimmäisellä, paljon vaikeammin hahmotettavalla puoliskolla, jolloin myöskin filosofisen tutkimuksen voluumin huikaisesti kasvaessa, keskeiseksi tendenssiksi muodostui näiden pääsuuntausten ja koulukuntien selkeiden muotojen ja rajojen hämärtyminen. Identiteetti alkoi rapista. Selkeä ilmaisu tästä on, ettei vuosisadan jälkipuolisko ole vielä kyennyt tuottamaan sellaisia kiistattomia ajattelijaklassikoita kuin mitä vuosisadan alku tai sen puoliväli; kenet 1900-lovun filosofeista olisimme valmiit asettamaan Husserlin, Heideggerin, Merleau-Pontyn, Fregen, Russellin, Carnapin, Quinen tai Wittgensteinin rinnalle?

...Nykyajan filosofiaan

Nyt iättömämmällä - mutta yhtä kaikki ajan ikeelle väistämättä antautuvalla - nimellä varustettu *Nykyajan filosofia* on *Vuosisatamme filosofian* uudistettu laitos. Kuten toimittajat esipuheessa toteavat teos "kattaa koko 1900-luvun filosofiset virtaukset, joilla on kantavuutta myös uuden vuosituhannen alkaessa". Itse asiassa teokselle on annettu edeltäjänsä paremmat edellytykset onnistua tehtävässään - onhan vuosisadan nyt jo vaihduttua ja 1900-lukua koskevan *filosofianhistoriallisen* tutkimuksen kasvettua, tarjolla täsmällisempiä, tuoreempia, kokonaisvaltaisempia näkemyksiä kuin aiemmin - onpa jopa viime vuosisadan puolivälissä kanonisoitunut erottelu 'analyttisen' ja 'mannermaisien' perinteen välillä problematisoitunut. Suurilta linjoiltaan teos on pysynyt samana, eikä peruskaavaa ole muutettu: 1900-luvun alku synnyttää ja hahmottaa, loppu hämentää ja sekoittaa; lisätyt vuosisadan viisitoista viimeistä vuotta ovat lähinnä liisänneet hämmennystä. Jos teoksesta vielä otetaan parinkymmenen vuoden päästä uudistettu laitos, tuolloin - rehellisyyden nimissä - nimi tulee olemaan "Johdatus 1900-luvun filosofian historiaan".

Teos koostuu kahdeksasta, tematisesti itsenäisestä artikkelista, jotka ovat maamme eturivin tutkijoiden käsialaa. Aikaisempaa kuutta perusartikkelia on siis

täydennetty kahdella ja lisäykset tuntuivat perustelluilta. Aiemmassa laitoksessa hieman ohuehkoksi jäänyttä mannermaisien filosofian osuutta on tilkitty Sara Heinämaan ruumiin fenomenologiaa käsittelevällä tekstillä. Myöskin viimeisen parin vuosikymmenen aikana kasvanut mielenkiinto käytännöllistä filosofiaa kohtaan on huomioitu; Heta Aleksandra Gyllingin angloamerikkalaisessa keskustelussa vahvasti ajankohtaista liberalismiin ja kommunitarismiin välistä kiistaa selvittävä artikkeli tyydyttää tätä kysyntää. Näiden kahden kirjoittajan ansiosta alunperin kovin herraskainen kirjoittajakunta on sukupuolisesti tasapainottunut. Muutos on myöskin von Wrightin filosofian tilaa Suomessa käsittelevän katsauksen jättäminen pois - sen enempiä perusteluja tälle poistolle tosin toimittajat eivät tarjoa. Alkuperäisistä artikkeleista toisia on päivitetty; esimerkiksi Matti Sintosen loogista empirismia esittelevää kirjoitusta on täydennetty biologian filosofisilla huomiolla. Sen sijaan esimerkiksi Heikki Kanniston Wittgensteinia ja hermeneutiikkaa käsittelevä pitkä ja ansiokas artikkeli on säilynyt (eräitä kuolinvuositäydennyksiä lukuun ottamatta) koskemattomana. Toimitustyön ratkaisuista erityismaininnan ansaitsee Uskali Mäen artikkeli, jonka ensinnäkin jättäminen teokseen, että toiseksi sen säilyttäminen kutakuinkin alkuperäisessä asussaan, on kunnioitettava ratkaisu. Tuolloin, 80-luvun puolivälissä, tieteellistä realismia ja marxismia vertaileva tutkimus oppikirjassa ei kenties ollut kovinkaan rohkea teko; nyt artikkeli on ainutlaatuinen rikkaus, joka esimerkiksi tulee erottamaan teoksen monista angloamerikkalaisista vastineistaan.

Keskusteleva filosofia

Teoksen motto on kahdeksankymmenlukulaisen jylhän ylevä: "on pyrittävä keskusteluun, joka ylittää ryhmäkuntien, koulukuntien rajat" (16). Täsmällisemmin ilmaistuna tämä tarkoittaa, että teoksessa pyritään saamaan erilaiset, yhteismitattomiksikin oletetut, ajatussuuntaukset keskustelemaan keskenään, tuottaen näin "uusia ajatuksia herättäviä näkökulmia" (16). Taustalta voi tunnistaa vaikuttavan Richard Rortyn kahdeksankymmentäluvun vaihteessa *Philosophy and the Mirror of Nature* -teoksessaan (Princeton Press 1979) esittämän metaforisen ehdotuksen filosofiasta keskus-

teluna (*conversation*). Juuri Rortyn systemaattista filosofiaa vastaan esittämistä metafilosofisesta kritiikistä muovautui haaste, joka osaltaan terävöitti 80-luvulla analyttisen perinteen riuksaan itsearvointiin, ellei peräti itseruuskintaan. Erityisesti Niiniluodon ja Saarisen johdantoartikkeli on ajan hermolla tämän keskustelun suhteen.

Selkeimmin teoksessa sovellettu 'keskusteltavuuden' ideologia ilmenee Mäen ja Kanniston artikkeleissa, joista jälkimmäisen otsikko ("Tieteellinen realismi ja marxismi") jo yksinään palvelee annettua päämäärää. Toinen tapa toteuttaa 'keskustelua' ilmenee keskittyäessä yhteen teemaan, kuten Niiniluodon artikkelissa, jossa pragmatismen perinnettä selvitetään valottamalla sen sisällöllisiä yhteyksiä analyttiseen filosofiaan, hermeneutiikkaan ja marxismiin. Saarisen artikkelissa yhdistyvät molemmat edelliset toimintatavat: ensinnäkin vertaillaan keskenään fenomenologiaa ja eksistentialismia (jotka toki "kiinteästi kytkeytyvät toisiinsa"), toiseksi otetaan rohkeita vertailevia hyppyjä analyttisen perinteen oppeihin, eli tässä tapauksessa Nelson Goodmanin teorioihin. Väittäisin jokaisessa tapauksessa tuloksia vähintäänkin onnistuneiksi. Sen sijaan eräät artikkelit eivät itsepintaisesti suostu 'keskustelemaan': Sintosen sinänsä selkeä ja ytimekäs, 1900-luvun tunnetuinta koulukunta eli loogista positivismia luotaava katsaus pitää linjansa, eikä vilkuile ympärilleen. Samaa voi sanoa teoksen uusista artikkeleista; esim. Gyllingin artikkeli on rajattu tarkasti yhteen kiistakysymyksen ja tiettyyn keskusteluyhteisöön. Missään mielessä tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kyseinen 'keskustelemattomuus' olisi itse artikkeleiden sisältöä heikentävä puute! Väittäisin paremminkin, että päinvastoin.

Uusia tuulia

Teoksen kaksi uutta artikkelia ovat jättäneet kahdeksankymmentälukulaisen sovittelevaisuuden ja diplomaattisuuden, kenties optimisminkin, taakseen - ja samalla tuoneet vaihtuneen vuosisadan aggressiivisemmat ja kantaottavammat lähestymistavat esiin.

Sinänsä erinomaisen selkeän, aiheensa puolesta kattavan ja informatiivisen kirjoituksensa Gylling avaa ärhäkästi, syyllistämällä koko 1900-luvun alku-

puoliskon filosofian, viittaamalla laveasti kahden maailmansodan kattaneeseen aikaan. Hän kysyy tuimasti, miksi filosofit "vaikenivat" tuona aikana, jolloin olisi "kipeästi kaivattu kriittisiä filosofisia kannanottoja"; tässä vaiheessa 'pelkkään' käsiteanalyysiin vihkiytynyt *metaetikko* häpeilee jo tekemisiään. Gyllingin vastaus esittämäänsä retoriseen kysymykseen saa kyseisen metaetikon häpeilemään jo olemassaoloaan: syy hiljaisuuteen nimittäin oli Gyllingin mukaan filosofien "kiinnostumattomuudessa, pelkuruudessa tai muuten vain silkassa laiskuudessa". Kuitenkin viisikymmentäluvun jälkeen, sellaisten *konkreettisen* maailman kysymysten kuten tasa-arvon ja kansalaisoikeuksien, eläinten aseman ja abortin oikeutusten nostattamana, filosofia Gyllingin mukaan "palasi todellisuuteen" (437). Näillä mukaansatempaavilla, korostetun retorisilla siirroilla Gylling johdattaa lukijansa oikeudenmukaisuusteorioiden äärelle, jättäen metaetikon siihen samaan onnettomaan asemaan, johon looginen positivistin aikoinaan sysäsi uushegelistin tai uskantilaisen: maailmalle vieraaksi, irrelevantiksi 'metafyysikoksi'. Valitettavasti lukija, joka innostuu Gyllingin värikkästä aloituksesta, tulee kenties pettymään, koska Gyllingin teksti tulee 'vaipumaan' - eli filosofoitumaan - siihen samaan abstraktiin teoreettisuuteen, josta alus-ounasteltiin pääsevän eroon.

Heinämaan artikkelin otsikko ("Loogisista tutkimuksista ruumiin fenomenologiaan") antaisi ymmärtää, että kyseessä olisi tietyistä Husserlin töistä kehittyneen fenomenologisen suuntauksen kehityskulun kartoitus. Toki tämä kehityskulku selviää, mutta erityisen painokkaasti ja kantaottavasti Heinämaa pureutuu tunnettuun eroteluun *analyttisen ja mannermaisen* perinteen välillä - itse asiassa hän käyttää lähes puolet artikkelistaan tämän erotelun käsittelyyn. Heinämaan analyysin loppupäätelmä on, että ko. erotelussa on kyse "poleemisesta ja kontrastoivasta vastakkainasettelusta", jonka perusta on "tiedepoliittisessa kamppailussa". Täten termit 'analyttinen' ja 'mannermainen' ovat merkityspenustaltaan arvottavia ja ne "muistuttavat toimintatavaltaan nationalistisia, rasistisia ja seksistisiä ilmauksia" (272). Heinämaa kuitenkin jättää takaportin näiden termien viljelylle - ja samalla pelastaen teoksessa käytetyn terminologian - lisäämällä, että kiitos 1990-

luvun "ennakkoluulottoman keskustelun ja tutkimuksen", näitä termejä voitaneen käyttää jo neutraalisti.

Kirja oppikirjana

Lopuksi on syytä arvioida kirjaa sen funktiona näkökulmasta eli yliopistolaisena oppikirjana. Ulkoasu on muutunut alkuperäisestä hätkähdyttävästi: kepeän leikittelevästä, värikkään kahdeksankymmentälukulaisesta tuotteesta on tullut asiallinen, nykyistä usklasista linjaa myötäilevä harmahtava opus. Kun lisäksi huomioidaan sivumäärän tuplaantuneen, niin kirjasta on ainakin opiskelijan näkökulmasta tullut tenttikirjana 'haastavampi'. Onneksi tämä on vain lumetta: tosiasiallinen tekstimäärä ei ole juurikaan kasvanut; rivivälejä ja fonttia on muutettu sen verran, että luettavuus on parantunut.

Mitä tulee itse asiaan, teos on edelleen paikkansa ansainnut, eikä tuolle tontille kilpailijoita ole ilmaantunutkaan. Suomalaiseen oppikirjatyylisiin informaatiomäärä on valtaisa, mutta tästä huolimatta asioiden käsittely on lähes poikkeuksetta jouhevaa; teemoja jaksetaan kehittää ja vaikeampia ajatuskudelmia jaksetaan aukoja kiireettömästi, lukijaystävällisesti. Luonnollisesti tätä sellittää se, että kirjoittajakunta koostuu alansa spesialisteista. Kahden täden nysartikkelin johdosta tästä laitoksesta lukija saa rikkaamman kuvan 1900-luvun filosofiasta kuin edeltäjästään; tosin näiden artikkeleiden johdosta teoksessa alkaa ilmetä sisäisiä jännitteitä, jotka saattavat aiheuttaa asiaan vihkiytymättömälle hämmennystä - mikä ei välttämättä ole oppikirjana toimivuuden kannalta hyvä asia. Mitä tulee teoksen puutteisiin, niin ainahan voidaan kiistellä siitä, mitä näkökulmia tai suuntauksia tai kenties teemoja on jätetty huomiotta tai jätetty liian vähälle huomiolle - onko kokonaisuus liian analyttis-painotteinen jne. Mielestäni teos onnistuu tehtävässään kartoittamaan 1900-luvun filosofiaa virtauksia hyvin: se on riittävässä eli realistisessa määrin monipuolinen, originaali ja tasapuolinen. Ainakin seuraavat 15 vuotta *Nykyajan filosofia* tulee tarjoamaan lukijalleen edelleen aitiopaikan nykyajan filosofiaan - ja tämänkin jälkeen 1900-luvun filosofiaan.

Timo Vuorio